

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Be-reshit

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 596 [1836 oder 1837]

די גל גל

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8807

לך לך יג יד

לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לָהּ אֶתְנִינָה:

(יח) וַיֵּאָהֵל אֲבָרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב

בְּאֵלְנֵי מַמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבְרַךְ

שָׁם מִזְבַּח לַיהוָה: פ רביעי

יָד (א) וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֶּל מֶלֶךְ-

שְׁנַעַר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ דָּאֶלְסַר

כְּדָרְלַעֲמֹר מֶלֶךְ עֵילָם וְתַדְעַל

מֶלֶךְ גּוּיִם: (ג) עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת-

בְּרַעַ מֶלֶךְ סָדָם וְאֶת-בְּרַשַׁע מֶלֶךְ

עַמּוּרָה שְׁנָאָב וּמֶלֶךְ אַדְמָה

וְשִׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבוּיִם וּמֶלֶךְ בְּלַע

צבויים קרי פֶּאָן אַדְמָה, שְׁמַאֲבֶר, קַעֲנִיג פֶּאָן צְבוּיִם, אֹנֵד מִיט דַעַם קַעֲנִיגַע פֶּאָן בְּלַע, נוֹנְמַעְהָר

תרגום אשכנזי קט

גע אונד ברייטע, דען דיר ווילל
איך עם איינגעבען. (יה) אכרם
שלוג זיינע היטטען אויף, קצם
אונד בעזעטצטע זיך אין דעם
האינע טמרא, וועלכער בייא
חברון איזט, אונד ערבויעטע
דאזעלכסט דעם עוויגען צו עה-
רען איינען אלטאר.

יָד (א) אין דען טאָגען
אמרפֶּל'ס, דעם

קעניגס פֶּאָן שנער, אַרְיוֹךְ,

קעניג פֶּאָן אלסר, כְּדָרְלַעֲמֹר,

קעניג צו עילם, אונד הדעל,

קעניגס דער גוים, (ג) פִּיהַר-

טען דיעזע קריעג מיט ברע,

דעם קעניגע פֶּאָן סָדָם, מיט
ברשע, דעם קעניגע פֶּאָן
עמורה, שנאב, דעם קעניגע

פֶּאָן אַדְמָה, שְׁמַאֲבֶר, קַעֲנִיג פֶּאָן צְבוּיִם, אֹנֵד מִיט דַעַם קַעֲנִיגַע פֶּאָן בְּלַע, נוֹנְמַעְהָר
צוער

ר ש"י

תרגום אונקלוס

לְאַרְכָּה וּלְפּוּחִיָּה אַרְיֵלָה אֶתְנִינָה: (יח) וַיָּבֹרֶם

אֲבָרָם וְאֶתְנָא וַיְחִיב בְּמִישְׁרֵי מַמְרָא דִּי
בְּחֶבְרוֹן וַיְכַנֵּא תַמָּן מִדְּבַחַא קְדָם יי:

יָד (א) וַהוּהּ בַּיּוֹמִי אֲמַרְפֶּל מֶלְכָּא דְבְּבַל

אַרְיוֹךְ מֶלְכָּא דְּאֶלְסַר כְּדָרְלַעֲמֹר
מֶלְכָּא דְּעֵילָם וְתַדְעַל מֶלְכָּא דְּעַמּוּרָה: (ג)

וְעַם בְּרַשַׁע מֶלְכָּא דְּעַמּוּרָה שְׁנָאָב מֶלְכָּא דְּאַדְמָה וְשִׁמְאֵבֶר מֶלְכָּא דְּצְבוּיִם וּמֶלְכָּא
דְּבַלַע

כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם:
יָד (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאנרה'
פוללמוך כנשן האש: מלך גוים. מקום
יש שזמו גוים על שם שנתקבצו שמה
מכמה אומות ומקומו' והמליכו איש עליה'
ושמו תדעל בראשית רבה: (ב) שנאב. שונא
אביו שנשמים: שמאנר. שם עבר לעיף
ולקסוף ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר:
סָדָם קָרְבָּא עִם בְּרַעַ מֶלְכָּא דְּסָדָם
וְעַם בְּרַשַׁע מֶלְכָּא דְּעַמּוּרָה שְׁנָאָב מֶלְכָּא דְּאַדְמָה וְשִׁמְאֵבֶר מֶלְכָּא דְּצְבוּיִם וּמֶלְכָּא
דְּבַלַע

ב א ו ר

יָד (א) אמרפל מלך שנער, אמרו חז"ל נב"ר שהוא נמרד, וכן סופר בספר הישר, ואמר
שם כי אחר בנין המגדל שנפוצו כל העם מעליו ויתפרדו לארצות רבות ונחלקו ללשונות
רבות, מרדו בו והמליכה כל אומה ואומה עלי' מלך אחר, תחת כי קודם בנין המגדל ישנו
כולם יחד בנקעת שנער, ונמרוד מלך על כולם, ולפי שנבנין המגדל נפלו כל גבוריו, קראוהו
כל עבדיו ושריו אמרפל. ונב"ר אמרו ע"ש שאמר להפיל את אכרם לכנשן האש: מלך
גוים, שם מדינה כחביריו שנפסוק, ונ"ה צם' הישר, ונ"כ רש"י צם הכ"ר מקום יש
שזמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומו' והמליכו איש עליהם ושמו תדעל עב"ל,
ונמלא ביהושע (י"ג כ"ג) מלך גוים לגגל אחד, וכן מתורגם בל"א, אבל אונקלוס ויב"ע
תרגמו עממין: (ב) ומלך בלע, שם העיר, (רש"י), ואיננו מפורש כנמוז שם המלך, אבל
מפורש

תרגום אשכנזי

צוער גע אנט . (ג) אללע ריע זע עראייניגטען זיך אין דעם טהאלע שרים , דאסזעלביגע איזט גונמעהר דיא זאלצזעע . (ד) זיא ווארען נעמליך צוועלף יאהרע דעם כדרלעמר אונ- טערוורפיג , אים דרייצעהנטען יאה

לך לך יד

היא צער : (ג) כל אלה חברו אל עמק השדים הוא ים המלח : (ד) שלש עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלוש עשרה שנה

כדרו

תרגום אונקלוס

דבלע היא צוער : (ג) כל אלן איחכנשו למישר הקליא הוא אחר ימא דמלקא : (ד) תרהא עשרי שנין פלחויית כדרלעומר

וחלח

את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן כל כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה וננס בעובי הקורה :

והמלכים

ר ש י

(ג) עמק השדים . כן שמו על שם שהיו בו שדות הרבה : הוא ים המלח . לאחר זמן נמשך הים לחוכו ונעשה ים המלח . ומדרש אגדה אומר שנחנקעו הכורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו : (ד) שתי עשרה שנה עבדו . חמשה מלכים הללו

ב א ו ר

מפורש בס' הישר שש המלך הי' בלע וכשנאחא קרא שם העיר על שמו , ולכן חתי' כוונת הססוק ומלך בלע לרמוז גם שמו , ואז לא הייתה נקראת רק בלע , רק אחר הפיכת ד' הערים והי' בשארם הוסב שמה להקרא לער ע"ש והוא מלער (להלן י"ט כ') , ומשה כתב גם השם שנקראת בימיו : (ג) חברו , מניין הקל , והוא פעל עומד , ור"ל נתחברו : אל עמק השדים , נסעו ממקום שהיו אל עמק השדים , ושם נתקבלו יחד , ונראה כי למלחמה נחקבלו שם , ופסוק זה הוא כלל , ואחריו יפרט ואמר כי מתחלה עבדו את כדרלעמר שתי' עשרה שנה וגו' עד סוף הענין ויבא מלך סדום וגו' ויערבו אחס מלחמה בעמק השדים , הוא הדבר אשר התחיל בו , וכ"ה בס' הישר : השדים , ת"א תקליא , פתרו מלשון שדה , וכן פי' רש"י עמק השדים , כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה , ויהי' שראו שדד והדגש לחסרון הנפל , כי הענין הזה נמלא בשני שרשים , שדה ושדד , השם ממנו יבוא משרש שדה , והפעל ממנו יבוא משרש שדד , יפתח וישדד אדמתו (ישעי' כ"ח ב"ד) , ישדד לו יעקב (הושע י' י"ח) , אס ישדד עמקים אחריק (איוב ל"ט י') , ויהיו אלו ג' השדים שנפרשה שלפנינו שמות נגזרים משרש שדד עם שלא נמכא הנספר ממנו , ור"א כי שרש שדים שדד , והוא מענין ושדת אחס נשדד , (דברים כ"ז ב' וד') , והדגש תמורת הנס כמו ופטורי ציצים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה) , ששרשו לין , ובא הדגש בלד"י שני' תמורת הנס , וכן מפרשים מזה הענין ותשס בסד רגלי (איוב י"ג כ"ז) , ישס בסד רגלי (שם ל"ג י"ח) , ואף ששס בחוב בסמ"ך וזה נשי"ן שמאלית , הכל אחד , ויורה על זה הפירוש הכתוב הנא אחר זה ועמק השדים בארת בארת חמר , שנוטלין משס אדמה לטיט של בנין , והמתרגם האשכנזי לא תרגם שם שדים , כי לכל הפירושים משמע מפשטות הכתוב שנקרא כן בשם עלס פרטי אס מרכוי השדות או מענין הסיד , והשם העלס הפרטי לא יתורגם , וכן כירש"י כך שמו ע"ש שהיו בו שדות הרבה : הוא ים המלח , העמק עלמו נעשה אס"כ ים והוא הנקרא ים המלח , והוא גבול א"י לגד מזרח קרוב לדרום כמפורש בס' אלה מסעי : (ד) ושלוש עשרה שנה מדרו , ר"ל ובשלב עשר , וחמסר הני"ת כמו כי שנת ימי' עשה ה' (שמו"ב י"ח) , הנמל' בית ה' (מלני' ב' י"ב י"ח) , כן פי' הראב"ע , והבוונה בשנת השלב עשרה , כי דרך שם המספר בל"הק כשירב' לדבר מאחד מהמספר יאמר המספר בעלמו , וכן שנת הממשי' שנה (ויקר' כ"ה י' וי"ח) , ר"ל השנה ההיא לבדה , עם ששס ממשי' הוא שם כולל לחמש פעם עשר , כ"כ הרד"ק במנולול (ד' קטן דף רנ"ט ע"א) , וכן תיב"ע ובתליסרי שנין , וכן מתורגם בל"א , והיא דעת רשב"ג בנראשית רבה (ס' מ"ב סי' י') , אבל דעת

לך לך יד

מָרְדוּ: (ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בָּא כְּדָרְלַעֲמָר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אָתוּ וַיְכּוּ אֶת־רַפָּאִים בְּעֶשְׂרֵת
קָרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִיִּים בָּהֶם וְאֶת־
הָאִימִים בְּשֹׁה קָרִיתִים: (ו) וְאֶת־
הַחֲרִי בְּהַרְרָם שְׁעִיר עַד אֵיל

תרגום אשכנזי קי
יאהרע אבער פֿיעלען זיא אב,
(ה) אונד אים פֿיערצעהנטען
יאהרע קאם כדרלעמר אונד
דיא קעניגע, וועלכע מיט איהם
היעלטען, אונד שלוגען דיא
רפאים אין עשורת קרנים דיא
זוזים אין הם, דיא אמם אין
שוה קריתים, (ו) אונד דאָן
פֿאַלק חר׳ם אויף איהרעם
געבירגע שער ביו נאך איל

פארן

פארן

תרגום אונקלוס

וּחְלַח עֶשְׂרֵי שָׁנִין מָרְדוּ: (ה) וּבְאַרְבַּע
עֶשְׂרֵי שָׁנִין אָתָּא כְּדָרְלַעֲמָר וּמְלָכִיא דִּי
עַמִּיָּה וּמַחֲזִיז גְּבַרְיָא דִּי בְּעֶשְׂרֵת קָרְנַיִם
וַיַּח תְּקִיפִיא דְּבַהֲמָתָא וַיַּח אֲמַתְנִי דְּבִשְׁוָה
קָרִיתִים: (ו) וַיַּח חֲרִיאֵי דִּי בְּטוּרְיָא דְּשְׁעִיר

ר ש"י
(ה) והמלכים אשר אחו. אלה שלשה
מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם.
בהר שלשה: איל פארן. כתרגומו משור.
ואומר אני שאין איל לשון מיסור אלא
מיסור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני
שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל
שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו
וכן מתורגמין מיסור וכל אחד שמו עליו:

ב א ו ר

דעת ר' יוכי אס כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי המרידה, וכ"ה בסדר עולם (נראה לי כי
לשיטתי' אזיל כי מאן תנא ס"ע ר' יוסי), וכ"ה דעת רב בשנת (דף י' ע"ב וי"א ע"א), וכן
ת"א: (ה) בא כדרלעמר והמלכים אשר אהו, פי' רש"י לפי שהוא הי' בעל המעשה נכנס
בעובי הקורה והאחרים עפלים לו לכן הזכירו פה לבדו, ולא ידעתי למה הזכירו תחלה שלישי
להם, ואולי בעבור שהי' תחלה תחת יד אמרבל, כנודע מרז"ל בנ"ר שהוא נמרד המולך
בשנער, אשר נודעה גבורתו בפ' הקודמת, ואח"כ התגבר עליו ועל חביריו והכניעם להיות
תחת רשותו, וכן סיפר נס' הישר: ויכו את רפאים, בא פה מלת את ואין אחרי' לא ה"א
הידיעה ולא כנוי ולא כמינות שלא כמנהג הלשון, והראוי את הרפאים כחביריו שבפסוק ואת
הזוזים, ואת האימים, וכמוהו את שנע כשנת תקם מירי (להלן כ"א ל'), את אחיכם
אחר (שם ה"ג י"ד), ונקראו רפאים, שכל הרואה אותם ימות לבו וישב מהרכאים, שהם
המתים, ואימים ע"ש יש מהם אימה, כן פי' הראב"ע, ועל זוזים בתב רש"י שהם זמזומים
הנזכרי' בפ' דברים (י"ט כ'), ופי' הרמב"ן שם שהוא מלשון זממו אל תפק (ההלים ק"מ ע'),
אלא שנכפל, כלומר עם שלא יזכר מהם כל אשר יזמו לעשות. והנה אף שהבית מעיד
שהאומות קראו להם השמות הללו, כמו שנא' שם (ב' ע' וי' י"א), והמאבי' יקראו להם
אמים, וכן והעמנים יקראו להם זמזומים (שם י"ט כ'), על כל זה נראה מכוונת הבית
בהודעת השמו' הללו, שהוראת שרשיהם בלשונות ההם מסכמת או קרובה להוראתם בל"הק,
על ענין החוזק והגבורה, והנה המתרגם האשכנזי לא תרגם את השמות הללו כלל, לפי
שגשתו ונעשו שמות פרטיים, ואונקלוס ויב"ע תרגמו רפאים וגבריא, וזוזים תקיפיא,
ואימים אמתני: (ו) בהררם, לדעת הראב"ע הוא פעל והוא מקור מבנין הכנעני עם כנוי
נסתרים

ה מ ע מ ר

יד (ו) בהררם, עיין בבאור, ויונתן תרגם דבטוריא רמיא, הנה לדעתו יהיה בהררם שתי
מלות בהר רם, וא"כ יחסר במלת שער בני"ת ושעורו בהר רם אשר בשער, וגם אונקלוס
תרגם בטוריא דשער; ומלאתי דוגמא לדעת יונתן כי הכשדי תרגם נודי הרנס לפור (תהלי'
י"א

פארן, וועלכעס אויף דער וויסטע ליענט. (ז) היערויף ווענדעטען זיאזיך, אונד קא: מען נאך עין משפט, דאס: זעלבע הייסט אויך קדש, אונד שלוגען דאז גאנצע געפילדע דעם פאלקעס עמלק אונד אויך ר ש"י

פארן אשר על המדבר: (ז) וישבו ויבאו אל עין משפט הוא קדש ויבנו את כר-שדה העמלקי וגם

תרגום אונקלוס

עד מישר פארן די סמיה על מדברא: (ז) ויבאו ויבאו למישר פלוג דינא היארקס ומחו ית כל חקלי עמלקא ויאף ית אמוראך והם מי מריכה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מחקנלים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק

ב א ו ר

נסתרים על משקל פדפדקם ונאורו שהכוס בעלותם להר שער, אך לא מצאנו פעל גגור מזה השם, גם לא יתכן לומר כן מפני פתחות הה"א, כי ראוי להיות נקמץ לתשלום הדגש, כי עם הר"ש יושלם הדגש על הרוב, והנכון הוא דעת הר"ק כשרשים שרש הרר שהוא שם והנפרד קדר על משקל מלך ועם כנוי נסתרים במלכס, והרבים הררים ע"מ מלכים, ונמלא ממנו סמיכו המקונן כהררי אל (תהלים ל"ז ז'), ועם הכנויים ומהרריה תחלב נחשת (דברים ח' ט'), ותהי' כה המ"ם לכנוי נסתרים ונאורו נהר שלהם, שהוא שער, ותחטר מלת שהוא, וכמוהו שב לארצו מזרים (ירמיה ל"ז ז'), פי' שב לארצו שהוא מזרים, מעירך ירושלים (דניאל ט' ט"ז), ר"ל מעירך שהיא ירושלים, וכן פירש"י ז"ל (עיינן רא"ס שהחפלא בזה על חנס), וכן ת"א בטוריא דשער, ויב"ע בטוריא רמי' דגבלא, ונראה מדבריהם שלדעתם שם הרר בשש נקודות הוא שם המין כללי, כמו (געבידגע) בל"א, ואף שנמצא מהם האקובן אין בזה סתירה, לכך שנו אותו מיחיד לרבים: איל פארן, אונקלוס ויב"ע תרגמו ל' מיסור, ורש"י ז"ל פי' דבריו שאין רצונו שתרגום איל הוא מיסור, כי כן תרגם ג"כ כבר הירדן ואלני ממרא ואבל השטים, רק שמיסור של פארן איל שמו ושל ממרא אלני שמו ושל ירדן כבר שמו ושל שטים אבל שמו וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמים מיסור וכל אחד שמו עליו, ואונקלוס רודף אחר באור הענין ולא אחר באור המלות: (ז) עין משפט, אונקלוס תרגם כפשוטו למישר פלוג דינא, מקום שהיו בני המדינ' מחקנלין שם לכל משפט, (רש"י), ויהי' לפ"ז עין שם המיסור כמו איל פארן ואלני ממרא ודומיהם (כפי כוונת אונקלוס לדעת רש"י ז"ל), ומשפט הוא שם תאר ע"ש המשפט אשר שם: הוא קדש, לפי דעת רש"י היא קדש שנשפטו שם משה ואהרן שהיא במדבר לין, וטען עליו הרמב"ן, אבל הרא"ס החזיק דעת רש"י ע"ס ברייתא דס"ע, והשיב על כל טענותיו בדברים נכונים, וגם לי בזה דבור ארוך ליטב כמה פסוקים בסדר שלח לך ונס' דברי' ונהגייעי. לשם אי"ה אחר כך בזה, או בקו"א אשר יעדתי לחברו בע"ה, וקדש היא תחלת גבול אדום כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קלם גבולך (במדבר כ' ט"ז): שדה העמלקי, לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העמיד עב"ל, והכוונה שמה כתב כן על שם שהי' עמיד להקראות כן, ובימיו כבר נקרא בשם הזה, והרמב"ן

ה מ ע ר

י"א א') אטלטי לטורא היך כפרא, נאלו נכחב נודי להר כמו כפור. (ז) ויבו, לפי הפשוט השמיתו, כמו הונה כעשב (שם ק"ב ה') וכדומה.

לך לך יד

הַפְּלִיט וַיִּגַּד לְאַבְרָם הָעֵבְרִי וְהוּא
שָׁכַן בְּאַרְצוֹ מִמֶּרָא הָאֲמֹרִי אֲחִי
אֲשָׁכַל וְאֲחִי עֵנָר וְהֵם בְּעַלִּי
בְּרִית־אַבְרָם: (יד) וַיִּשְׁמַע אַבְרָם
כִּי גִשְׁבָּה אֲחִיו וַיֵּרַק אֶת־חֲנִיכּוֹ
יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׂמֹנֶה עָשָׂר וְשָׁלֹשׁ

מאוח

חרגום אשכנזי קיב

אונד ערצעהלטע עם דעם
עברי אברם; דיעוער וואהנע
טע דאמאלס אין דעם האַינע
דעם אמריטער ממרא, איי
נעם ברודערס פֿאן אשכל אונד
ענר, אונד דיעוער וואַרען בונע
דעסמעננער דעם אברם.
(יד) אלס אברם האַרטע, דאָס
זיין פֿערוואַנדטער געפֿאַנגען
וואַרדען, וואַפֿענעטע ער זיי
נע געאיכטען הויזגעבאַרנען,
דרייאַ הונדערט אונד אַכטע

ר ש י

זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב
כי רק עוג נשאר מיחר הרפאים וזה נשאר
שלא הרגוהו אמרפל ומניריו נשהנו הרפאי'
בעשתרות קרנים תחומא. ומדרש בראשי'
רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו
מיחר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ
וגו' ומתכוין שיהרג אנרס וישא את שרה:
העברי. שנא מעבר הנהר: בעלי ברית
אנרס. שכתבו עמו ברית ד"א שהשיאו

חרגום אונקלוס

(יג) וַאֲחָא מְשִׁיבָא וְחַיִּי לְאַבְרָם עֵיבְרָאָה
וְהוּא שְׂרִי בְּמִישְׁרֵי מִמֶּרָא אֲמֹרָאָה אֲחֻוּהִי
דְּאֲשָׁכַל וְאֲחֻוּהִי דְּעֵנָר וְאֵינּוֹן אֲנָשֵׁי קַיִימִיָּה
דְּאַבְרָם: (יד) וַשְׁמַע אַבְרָם אֲרִי אִישְׁחָבִי
אֲחֻוּהִי וְגַרְוֵי יַח עוֹלָמוּהִי יְלִידֵי בֵיתִיהָ תִּלְחַ

מאה

לו עלה על המילה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) וירק. כתרגומו ורז"ו וכן והריקותי אחרים חרב
(ויקרא כ"ו) אזדיין חרבי עליכם וכן אריק חרבי (שמות ט"ו) וכן והרק חנית וסגור (תהלים ל"ה):
חניכיו. חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למלות והוא לשון התחל' בניסת האדם או כלי לאומנות
שהוא עמיד לעמוד בה וכן חנוך לנער (משלי כ"ב) חנכת המזבח (במדבר ז') חנכת הבית (תהלים
ל') ובלעז קורין לו חינוכי"ר: שמונה עשר וגו'. רבותיו אמרו אליעזר לנדו הים והוא

ב א ו ר

נסדום, וכן כתב הראב"ע והו"ה הי' ציוס ההוא יושב בנסדום עב"ל: (יג) הפליט, ענין הללה
והמלטה והיא תאר, וכתב רש"י נשם תחומא כי לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה,
והוא שכתוב כי רק עוג וגו' נשאר מיחר הרפאי' (דברים ג' י"א) וזהו נשאר שלא הרגוהו
אמרפל ומניריו נשהנו הרפאי' בעשתרות קרנים עב"ד: העברי, שנא מעבר הנהר, (רש"י),
והיא דעת רבנן צב"ר (פ' מ"ב סו' י"ג), ודעת רבי נחמיה (שם) שהוא מבני בניו של עבר
ועוד יש שם דגה שליטת ע"ש: (יד) וירק, ענין חלינה למלחמ', והוא יולא לשלישי ופירושו
נמן להם כלי מלחמה, ונמלא ג"כ יולא לשני כמו והריקו חרבותם (יחזקאל כ"ה ז'), והרק
חנית (תהלים ל"ה ג'), או הוא לשון הרקת הכלי מענין מריקים שקיהם (להלן מ"ב ל"ה),
על הארץ יריקו (קהלת י"א ג'), ור"ל פה הולאת הכלי זיין מתערו, ואולי יש חנית שיעשו
לו גם כן תער, ולשון הרקה נופל על הכלי ועל היוולא ממנו: אח חניכיו, הנערים שחנך
אותם ולמד אותם (ד"ק בשרשים שרש חנוך). ורש"י כתב שחנוך הוא לשון התחלת בניסת
האדם או כלי לאומנות שהוא עמיד לעמוד בה, וכן חנך לנער (משלי כ"ב ו'), חנכת המזבח
(במדבר ז' י' ופ"ד ופ"ח), חנכת הבית (תהלים ל' א'), ובלעז קורין לו חינוכי"ר עב"ל,
והוא אנטעגני"ער, ובל"א (חונטערריכטען או זעהרען), ואין המלה מכוונת כראוי עם פירש"י,
ואולם ברש"י כ"י ישן על קלף הוסיף ויש שלועזין אותו אישטרויני"ר עב"ל, והוא עטרע"נער,
ובל"א (לזק ערטענטמאהל ברויטען), והוא הנכבן: ילידי ביתו, שנולדו בביתו מהנפש אשר

ה מ ע מ ר

(יג) הפליט, רש"י ז"ל כתב לפי פשוטו הוא עוג, כוונתו לפי שנא בה"א הדעת, א"כ יכוון

תרגום אשכנזי

לך לך יד

מאות וירדף עד דן: (טו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק: (טו) וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם:

צעהו או דער צאהל, אונד פֿערפֿאלגטע זיא ביו דין: (טו) דעם נאָכטס טהיילטען ער אונד זיינע קנעכטע זיך אין הייזען, שלוג זיא, אונד פֿערפֿאלגטע זיא ביו חובה, וועלכע עס צור לינקען זייטע פֿאָן דמשק ליענט. (טו) ער בראַכטע אַללעס גוט וויעדער צוריק, וויא אויך זיינען פֿערוואַנדטען לוט אונד זיין גוט, אויך דיא ווייבער אונד דאָו פֿאלק פֿיהר-

ויצא

תרגום אונקלוס

מאה ותמני עשר וירדף עד דן: (טו) ואיחפֿלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחננו וירדפֿינון עד חובה די מצפונא לדמשק: (טו) ואחיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקניניה אחיב ואף ית נשיא וית עמא: (טו) ונפק

ר ש"י
מנין גמטריא של שמו: עד דן. שם תשא כמו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: (טו) ויחלק עליהם. לפי שזעו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגין אחר הנודפים כשנורחמי' זה לכאן וזה לכאן: לילה כלומר אחר ששכח' לא נזענו מלרדם' ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובמנות הראשון נעשה לו נס וחליו השני נשמר ובא לו לחיות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום שזמו חונה ודן קורא חונה על שם ע"א שעתידה להיות שם:

מלכא

ב א ו ר

עשו בחרן ובארץ כנען והיו שלשה עשר ושלש מאות: עד דן, קרא משה את המקום ההוא דן על שם העתיד, כי בימיו הית' נקראת ליש או לשם, ולא נודע אז עדיין שבני דן יבננהו ויקראוהו בן רק משה בנוחמו ידע זאת: (טו) ויחלק עליהם לילה, כל' רש"י לפי שזעו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשנורחמי' זה לכאן וזה לכאן, לילה כלומר לאחר שחשכה לא נזענו מלרדם, והנכון כי דרך אותם ביום עד דן עס כל מחנהו וכאשר חשך עליהם כלילה ולא הי' רוחה איהו דרך אשר ינרצו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכוס עד חונה אשר משמאל לדמשק וצור מלרדוף אחריהם, ושעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו ליל'. (הרמב"ן): לילה כמו כליל': וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק, ידוע כי מרחק רב בין אלני ממרא אשר בצנרון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חונה לארץ אס בן דרך אחריה' ימים רבים עד הוליאו איהם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהי' נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארץ בגלגלי לא יבוא (ישעי' מ"א ג'). (הרמב"ן): (טו) את לוט אחיו, ר"ל בן אחיו כי בן משפט לשון

ה מ ע מ ר

לאיש ידוע והוא עוג הנשאר מיתר הרפאים. והראב"ע שהרגיש גם הוא בצורת הה"א, אמר ח"ל: שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלים (יחזקאל ל"ג כ"א); אולם אין ראיה משם כי הוא נמשך על מה שנאמר למעלה (שם כ"ד כ"ו) ביום ההוא יבוא הפליט אליך, ומה שנא' שם בה"א כי יורה שהשם בנר יעד האיש המבשר.

לך לך יד

(יז) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-סְדֹם לִקְרֹאתוֹ
אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת-
כְּדָרְלֶעֶמֶר וְאֶת-הַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ אֶרְ-עֶמֶק שׁוּה הוּא עֶמֶק
הַמֶּלֶךְ: (יח) וּמֶרְכִי-צֶדֶק מֶלֶךְ
שָׁלֵם הוֹצִיא לָחֶם וַיִּין וְהוּא כֹהֵן
לְאֵל עֲלִיּוֹן: (יט) וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר

ברוך

תרגום אונקלוס

מֶלֶךְא דְסְרוֹם לִקְדָמוֹתֶיהָ בְּחַר דְחַב מֶלְמַחֲמֵי
יח כְּדָרְלֶעֶמֶר וַיִּת מֶלְכֵא דִי עַמִּיהָ לְמִישַׁר
מִפְּנֵא הוּא אַחַר בֵּית רִיסָא דְמֶלְכֵא: (יח) וּמֶלְכֵי
צֶדֶק מֶלְכֵא דִירוּשָׁלַם אֶפְיָק לָחִים וְחָמַר
וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קָדָם אֵל עֲלִיָּאָה: (יט) וַבְּרִכְיָה

ואמר

תרגום אשכנזי קיג

טע ער צוריק. (יז) אלס ער צו-
ריק קאם פֿאָם שלאָגען דעם
כדרלעמר אונד דער קעניגע,
דיא מיט איהם היעלטען, גינג
איהם דער קעניג פֿאָן סרום
ענטגעגען אין דאָ עבענע
טהאל, וועלכעס אויך קעניגס-
טהאל הייסט. (יח) מלכי צדק
קעניג צו שלם ליעם בראד
אונד וויין הערויס ברינגען.
דיעזער וואָר איין דיענער דעם
האָכסטען גאָטטעס. (יט) ער
זעגנעטע איהו, אונד שפראך:

ר ש י

(יז) עמק שוה. כד שמו בתרגומו למישר
מפיא פנוי מאילנות ומכל מכסול: עמק
המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס אחד
שהוא שלשים קניס שהיה מיוחד למלך
לצחק שס. ומרשי אגדה עמק שהושו
שס כל האומות והמליכו את אברהם עליה
לנשיא אלהים ולקנין: (יח) ומלכי צדק.
מדרש אגדה הוא שס בן נח: לחס ויין.

כד

ב א ו ר

לשון הקדש, כמו שאמר חנמאל דדי (ירמי' ל"ב י"ב), ר"ל בן דודי: (יז) ויצא מלך סדום
לקראחו, (אחרי שבו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר איתו) אל עמק שוה הוא עמק
המלך, כ"ה שער הכתוב, כי אל עמק שב על וילא, לכן מלת איתו באתגס שהוא מפסיק יותר
מן הסגולתא שבגלת לקראחו, כמשפט המאמר המוסגר, ועקרו צלי סרום כ"ה, ויהי אחרי שבו
מהכות את כדרלעומר ואת המלכים אשר איתו וילא מלך סדום לקראחו אל עמק שוה הוא עמק
המלך: מלך סדום, ולמעלה אמר שנפלו שמה מלך סדום ועמרה, ולכן כתב הרמב"ן ונאמר כי מלך
עמרה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בצור אחר כי שמה רמז לעמק עכ"ל: אל
עמק שוה, כך שמו כמו ש"א ויב"ע למישר מפנא, פנוי מאילנות ומכל מכסול: הוא עמק המלך,
הנקרא ג"כ עמק המלך שהי' מיוחד למלך לצחק שס: (יח) ומלכי צדק מלך שלם, היא ירושלים
כענין שנאמר ויהי בשלם סבו (תהלים ע"ו ג'), ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדוני צדק (יהושע
י' א' וג'), כי מאז ידעו הגוים כי המקו' ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו
צקבלה שהוא מכוון בנגד בית המקדש שלמעל' שס שכינתו של הק"נה שנקרא צדק, ובנראשית
דנה המקום הזה מלדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלים צדק שנאמר
צדק ילין בה (ישעי' א' כ"א), (הרמב"ן), וכן פי' הראב"ע פה והרד"ק בס' יהושע (שס),
וכן ת"א ויב"ע, וכ"ה בס' הישר. ולי נראה כי שלם הוא שם המחוה ההוא, אשר שס ערים
רבות, שסם ושילה ונוב וגבעון, וגם ירושלים היתה במחוה ההוא, וכ"ה בס' הישר פ' ושלח
וז"ל ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם עב"ל, ועיין מה שאכתוב שם איה"ה: לחם ויין,
כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. (רש"י): והוא
כהן לאל עליון, בעבור היות נבל העמים בהגוים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין
שנאמר מי נמכה באלים (שמות ט"ו י"א), יקרא הק"נה אל עליון, וענינו התקיף הגבוה על

כל

תרגום אשכנזי

ל ד ל ד יד

בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֲלִיּוֹן קִנְיָה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: (כ) וּבְרוּךְ אֵל עֲלִיּוֹן
אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרִיף בְּיָדָהּ וַיִּתֶּן־לּוֹ
מַעֲשֵׂר מִכָּל: * (כא) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־
סֹדֶם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ
וְהִרְכַּשׁ קַח־לָךְ: (כב) וַיֹּאמֶר
אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סֹדֶם הִרְמַתִּי יָדִי

נעוענעט זיין אברם דעם
העכסטען גאטטע, דער הימ-
מעל אונד ערדע הערפאָרנע.
בראָט, (כ) אונד געלאָבט
זיין דער העכסטע גאטט,
דער דיינע פֿיינרע אין דיינע
האַנד געגעבען האָט! דאָ גאַב
איהם אברם דען צעהנטען
פֿאַן אַללעם. (כא) דער קעניג
פֿאַן סדום שפראַך צו אברם:
גיב מיר דיא פערזאָנען, אונד
דאָגוט ניס דיר! (כב) אברם אַבער שפראַך צום קעניגע פֿאַן סדום: איך העכע מיינע האַנד

אל

תרגום אונקלוס

וַיֹּאמֶר בְּרִיךְ אַבְרָם לְאֵל עֵילָאָה דְקַנְיִינָה
שָׁמַיָא וָאָרְעָא: (כ) וּבְרִיךְ אֵל עֵילָאָה דִּי
מִסַּר סְנַאָדָּהּ בְּיָדָהּ וַיְהִיב לִיהָ חַד מִן עֶסְרָא
מִבְּיָלָא: (כא) וַיֹּאמֶר מֶלְכָּא דְסֹדוּם לְאַבְרָם
הֵב לִי נַפְשָׁחָא וְקַנְיִנָּא סָב לָךְ: (כב) וַיֹּאמֶר
אַבְרָם לְמֶלְכָּא דְסֹדוּם אַרְיִמִית יָדִי בְּצִלוֹ

ר ש י

כד עושים ליניעי מלחמה והראה לו שאין
בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש
אניה רמו לו על המנחות ועל הוסכים
שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים
וארץ. כמו עושה שמים וארץ (תהלים
קל"ד) על ידי עשייתן קנאן להיות שלו:
(ב) אשר מגן. אשר הסניר. וכן אמר
ישראל (הושע י"א): ויתן לו. אברהם
מעשר: מכל אשר לו. לכי שהיה בהן:
(כא) תן לי הנפש. מן השבי שלי שהללת
החזר לי הנפשים לבדם: (כב) הרמותי

קדם

ב א ו ר

כל נבזהים כמו יש לאל ידי (להלן ל"א כ"ט). (הרמב"ן): (יט) ברוך אברם, ענין נבזה
ממש: קנח שמים וארץ, יש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כמו זה והדומים לו והרי הוא
כאלו אמר עושה או מאכיל כמו קניית איש את ה' (לעיל ד' א'). (רד"ק בשרשים שרש קנח):
(כ) וברוך אל עליון, לשון שבח ותהלה: אשר מגן, ענינו נמן ומסר, וכן עטרת תפארת
תמגנת (משלי ד' ט'), והמ"ס שרשית, וכן ח"א דמסר שואך בידך: ויחן לו מעשר מבל, וכן
אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד זיוף גיב אל חלק הגניה הפריש לחתו לכהן, ומלך
סדם ילא לקחת אברם אל עמק שיה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוליא מלכו לרק לחם
ויין לעם אשר בגלגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר, אבל כאשר ראה נדיבו' לבו ולדקתו
שנתן המעשר או בקש גם הוא הנפש בידך לרק, ואברם נטח בחלהו שיתן לו עושר ונכסים
ובכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר, (הרמב"ן), ואברם הוליא המעשר לכבוד השם ולא מלא
אדם ראוי לחתו לו כאלכו כדק. (הרמב"ן): (כא) חן לי הנפש, נפש האדם לבד, והרכש
כולל כל ממון האדם מקנה הנהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: (כב) הרמחי ידי, לשון שבועה,
מרים

ה מ ע ר

(כ) ויחן לו, הזכירה זאת התורה להורות לנו ישראל שמהג אבותיהם היה מני קדם לחת
מעשר לכהן ה', וכן אמר יעקב וכל אשר תחן לי עשר אעשרנו לך (לקמן כ"ח כ"ג).
(כב) הרמחי, בן היו נשעין כאלו יאמרו זה אלי היושכ בשמים יהיה עד כי לא אשל דבר,
וכא

לך לך יד

אל-יהוה אל עליון קנה שמים
וארץ: (כג) אם-מחוט ועד שרוך-
נעל ואם-אקה מכל-אשר-לך
ולא תאמר אני העשרתי את-
אתברם: (כד) בלעדי רק

אשר

תרגום אשכנזי קוד

אויף צום עוויגען, צום העכ-
סטען גאטטע, דער היממעל
אונד ערדע הערפאָרגעבראַמט
האט, (כג) דאָס איך וועדער
פאָדען נאָך שוהבאָנד, דאָס
איך פאָן אללעם, וואָס דיין
איזט, ניכטס נעהמע! דאָמיט
דוא ניכט זאָנעסט: איךהאַבע
אברם רייך געמאַכט. (כד) עַרְך
פאָן מר! נור וואָס דיא

ר ש"י

תרגום אונקלוס

קדם יי אל עלאה הקניניה שמיא וארעא:
(כג) אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם
אפב מכל די לך ולא תימר אנא עתרת
ית אברם: (כד) בר מדאכלו עילמיא וחולק
גיבריא

ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי
לאל עליון וכן בי נשבעתי (בראש' כ"ב)
נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני
(שם כ"ג) נותן אני לך כסף השדה וקחהו
ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל.
אענב לעלמי מן השני: ואם אקה מכל
אשר לך. ואם תאמר לתת לי שכר מבית
אשר לך: וכן תאמר וגו':
הנערים

גנויך לא אקה: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הנטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו':

ב א ו ר

מרים אני את ידי לאל עליון, וכן בי נשבעתי (לקמן כ"ב ט"ז), נשבע אני ענשיו, וכן נתתי
כסף השדה קח ממני (שם כ"ג י"ג), נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני. (רש"י): אל
עליון, הזכיר זה השם לומר הנני נשבע בשם שברכני זה הנהן, כ"כ הראש"ע: (כג) אם מחוט
ועד שרוך נעל, אענב לעלמי מן השני, ואם אקה מכל אשר לך, וא"ת לתת לי שכר מבית
גנויך לא אקה, כן פי' רש"י, ושעור הכתוב לדעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם מכל אשר
לך אקה, ויהי' אקה חוזר על כולם, והנה כל אם שבה אחרי ל' שבו' או אלה הוא במקו'
שלא, וכן אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג), שלא יראו, אם אתם תבאו (שם ל'), שלא
תבאו, מי ה' אם יומת (שמואל א' י"ט ו'), שלא יומת, מי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקה
(מלכי ב' ה' ט"ו), שלא אקה, וזולתם רבים: ולא תאמר וגו', שהק"נה הנטיחני לעשרני
שנאמר ואברכך וגו' (לעיל י"ב ב'): (כד) בלעדי, ענינו זולת, ואין תוכן המלה שתאמר בלשון
יחיד כי אם בלשון רבים, והיו"ד אינה לכנוי המדבר אבל היא לרבייה כמו בכו"ף אע"פ שהיא
נראית ובלא מ"ס, הנה כמוהו מלאנו הרבה יו"ד הרבים נראית כמו וקרע לו תלונ' (ירמי'
כ"ב

ה מ ע ר

ובא על דרך דברה תורה בלשון בני אדם כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). (כג) ולא
תאמר, כבר הקשה הרד"א, כי נראה שהתשובה הזאת היא גסות הרוח גאה וגאון ודוך רע
עכ"ל, לזה יראה לי כי חרה לאברם על כי מלך סדום שאל שלא כהוגן, כי ע"פ המשפט היה
ראוי כי הנפש אשר הכיל אברם מיד האויבים נחרבו ונקשתו יהיו עבדים לאיש אשר הליל ממות
נפסם, ועל מלך סדום לתת כופר נפסם, ולכן באזר בקש מלך סדום את הנפש מבלי מדיון,
הבין אברם כי נבזה ונקלה הוא, ולזה דבר אתו קשות. (כד) בלעדי, מה שהעיר הרב המבאר
על הרד"ק שיהיה זה כפל לשון עיין בדבריו, הנה אין זה כלל, כמו שמכינו הרק אך במטה
(במדבר י"ב ב') ועוד רבים, אולם בכל זאת נראה דעת הרמב"ן נכון לפי תכונת המלה
שהיא מורכבת מן בל ומן רד, בל (יהיה) לעד (אין עוויגקייט ניכט).

חרגום אשכנזי

בורשען פֿערצעהרט האַבען, אונד דאָ אַנטהייל דער מענ- נער, וועלכע מיט מיר גענאַנ- גען זינד: ענר, אשכל אונד ממרא; דיעזע מאַגען איהר אַנטהייל געהמען.

טו (ז) ניכט לאַנגע הערנאָך וואַרד דעם אברם אין איינעם געזיכטע דאָ וואַרט דעם עוויגען אַלאַ: פֿירכטע

דיך ר ש י

לך לך יד טו

אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחָלַקְתָּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי עִנְר אֲשָׁכֵל וּמִמְרָא הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם: טו (א) אַחֵר וְהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר-יְהוָה אֶל-אַבְרָם בְּמַחְזָה לְאָמֹר אֶל-

חירא

חרגום אונקלוס

גוֹבְרִיא דִּי אָלוּ עָמִי עִנְר אֲשָׁכֵל וּמִמְרָא אֵינוֹן יִקְבְּלוֹן חוֹלְקֵהוֹן:

טו (א) בְּתֵר פִּתְגָמָא הָאֵלִין הָיָה פִּתְגָמָא דִּי עִם אַבְרָם בְּגִבּוּאָה לְמִימְרָא לָא

הרחל

נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שנכר נתן החוק בימי אברהם:

טו (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג בראשית רבה. אחר שנעשה לו גם זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל דקדומי לנך אמו

ב א ו ר

כ"ז י"ד), וארגים חו"ר (ישעי' י"ע ט'), וְשָׂרִי בִישָׁכֵר (שופטים ה' ט"ו), כן פי' הרד"ק בשרשים שרש בלעד, והראב"ע פירש היו"ד לננוי כלומר אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי והם חניכיו וילידי ביתו, והנה כולם לא ילאו ידי חובתם בנאור מלת רק, כי לפי' הרד"ק הוא כפול, ולפי' הראב"ע ראוי להנחש קודם בלעדי, אבל לדעת המתרגם האשכנזי מלת בלעדי חוזרת על אברהם, שאמר שאינו רוצה ליהנות ממנו מחוט ועד שרוך נעל, רצה לזקק דבריו ואמר בלעדי ר"ל המדה הזאת להתאוות ממון אחרי' רחוקה היא ממני, ולא אפטר כי לא אקח, רק אשר אכלו הנערים וגו' הם יקחו חלקם, והרביע שעל מלת בלעדי שהוא מפסיק גדול יסייע לנאור הזה:

טו (א) אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג, והיה זה מיד אחר שזכו מהנות את המלכים, כאשר נבאר: במחזה, כמו ש"א בנבואה, כי יחזה הנביא את המראות בראי' רוחנית כאשר יראה האדם בעיניו הפקודות את התמונות העומדות לנגדו, והרמב"ן ז"ל כתב שזכה עתה אברהם להיות לו דבר ה' במחזה ביום, כי מתחלה היתה נביאתו במראות הלילה: אל חירא אברהם וגו', היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו לבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלממה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע, והנטיחו כי הוא יהי' מגן נעדרו מהם ועוד יהי' שכר לנחום ה' הרבה מאד, (הרמב"ן), והרלב"ג כתב אולי הי' ירא שיקרה לו חטא צמה שהטיב לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' עב"ד, ואין משמעות הענין כן, כי עיקר מלממתו עם המלכים לא היתה רק להכיל את לוט בן אחיו, ואם עי"ז ילא גם להם עזר, מה הי' לו לעשות? ואם נעבור שהשיב למלך סדם כל הי"ש והרכוש, הלא גם בזה לא הית' מגמתו להיעזב להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדם נתעשר, אך דברי הראב"ע נכונים בזה שכתב אנוכי מגן לך, אנוכי הייתי